

Адаменко О. В.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземної філології
Запорізького національного технічного університету

КОГНІТИВНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В АНГЛОМОВНІЙ ПОСТФЕМІНІСТИЧНІЙ ПРОЗІ CHICKLIT

Анотація. Стаття присвячена аналізу гендерно маркованих образних номінацій у спосіб когнітивного моделювання. У ході дослідження інтерпретуються стереотипні гендерні характеристики шляхом виявлення концептуальних ознак метафоричного перенесення.

Ключові слова: гендерний стереотип, метафоричне моделювання, гендерна метафора, постфеміністична проза, chicklit.

Постановка проблеми. Лінгвістичні студії сьогодення характеризуються синтезом наукових парадигм різних галузей знань, формуванням нового когнітивно-дискурсивного принципу мовних досліджень. Однією з базових інтегруючих настанов, що являє собою фундамент двох провідних парадигмальних підходів у царині сучасного мовознавства, визнано антропоцентризм [1, с. 213]. Мовні феномени розглядаються у нерозривній єдності з істотними характеристиками людини. Гендерний параметр стає вагомим критерієм, на базі якого досліджуються мовні та мовленнєві явища.

Будучи когнітивними сутностями, гендерні стереотипи знаходять відображення в матеріальному субстраті мовного знака [2, с. 297], вербально об'єктивуючись, перш за все, в лексичних номінаціях, адже однією з провідних функцій процесу номінації є встановлення відношення між вербальною оболонкою та тими ментальними процесами, що відбиваються у свідомості [3, с. 110]. Таким чином, гендерно марковані прями та образні номінації (далі – ГМН) являють собою ємний засіб втілення стереотипних соціокультурних знань про ролі, якості та індивідуально-психологічні особливості чоловіків та жінок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільший інтерес для дослідження становлять метафоричні номінації в якості мовних репрезентацій когнітивних механізмів гендерної стереотипізації. Основою метафоричного моделювання є когнітивні операції, котрі передбачають взаємодію вихідного домену, що являє собою ту концептуальну сферу, з якої відбувається запозичення когнітивних ознак, та цільового домену – царини абстракції, що ідентифікується за допомогою метафори [4, с. 9].

Варто відзначити, що у сучасному мовознавстві існує два вектори студіювання гендерної метафори. З одного боку, це відносно нове поняття є окремим випадком тілесної метафори та традиційно позначає «перенесення не тільки фізичних, але й усієї сукупності духовних якостей, що поєднуються словами «жіночність» та «мужність», на предмети, безпосередньо зі статтю не пов'язані» [5]. За такого трактування метафорична природа гендерної категоризації найяскравіше виявляється в тому, що «неживі предмети та явища асоціюються у свідомості із чоловічим і жіночим початком» [6, с. 14]. З іншого боку, гендерні метафори розглядаються як метафоричні назви чоловіків та жінок, що «виступають засобами маркування «типово

чоловічих» і «типово жіночих» якостей на основі уподібнення явищам різних поняттєвих рядів» [7, с. 48]. У межах розвідки опрацьовуються метафоричні ГМН, що є матеріальним вираженням концептуальних гендерних метафор із цільовими сферами «чоловік» та «жінка». До аналізу залучено новітній матеріал прози chicklit, що дасть змогу виявити особливості гендерних стереотипів постфеміністичного періоду англomовного суспільства.

Метою статті є здійснення когнітивної інтерпретації гендерних характеристик чоловічих та жіночих персонажів шляхом виявлення спектру концептуальних ознак метафоричного перенесення.

Виклад основного матеріалу. При моделюванні жіночих образів найбільшу продуктивність у створенні концептуальних метафор виявляє сфера «артефакти» (22 ГМН). У межах метафоричної моделі «жінка – це артефакт» актуалізуються, насамперед, ознаки зовнішнього вигляду та сексуальності жіночого референта: мила (*honey, sweetie, sweetie pie, sugar*), приваблива/неприваблива (*object d'art, doll, old bag*), сексуальна (*object of desire*), призначена для розваг (*toy*). Виділяються також ознаки характеру: суворя (*ballbreaker*), запальна (*firecracker*), буркотлива (*sourball*), балакуча (*clacker*). Висвітлюються певні властивості: на особу рівняються і нею захоплюються (*icon, idol*), вона стимулює (*tonic*), є жаданою (*prize*), цнотливою (*Mrs. Iron Knickers*), несуттєвою (*thing*), недосвідченою (*raw material*), діє автоматично (*robot, machine*).

У похідній моделі «жінка – це абстракція» (12 ГМН) жіночий референт характеризується відповідно до таких ознак: невдачлива (*mishap, failure*), жалюгідна (*wreck*), пробивна (*force*), та, що створює неприємності (*problem*), надихає (*inspiration*), призначена для розваг (*trophy extension*), ексцентрична (*nut case*), мінлива (*fling*), корисна (*big help*), продуктивна (*industry*), сексуально приваблива (*hottie*). Когнітивна модель «жінка – це тварина» (10 ГМН) забезпечує метафоричне перенесення за ознаками: безжалісна (*bitch, predator, piranha, wolf*), некрасива (*old bat, cow*), спокуслива (*sex kitten*), сварлива (*cat*), зрадлива (*snake*), уразлива (*wounded animal*).

Метафорична модель «жінка – це міфічна істота» (9 ГМН) актуалізує такі ознаки жіночого референта: сексуально приваблива (*sex goddess*), обурлива (*she-devil*), байдужа (*ice-queen*), неприємна (*witch*), уразлива (*bambi*), безжалісна (*monster*), вередлива (*princess and the pea*), має видатні можливості (*wizz*), розумна (*intellectual giant*). У межах моделі «жінка – це рослина» (1 ГМН) жіночий референт характеризується за ознакою миловидності (*sweetpea*). Метафорична модель «жінка – це птах» (2 ГМН) виокремлює ознаки зовнішності: молода (*bird*), розкішна (*posh bird*).

Проєціювання структури концептуальної сфери-джерела на структуру сфери-цілі «чоловік» спричиняє виділення

метафоричної моделі «чоловік – це артефакт» (13 ГМН), де висвітлюються переважно ознаки зовнішності референта чоловічої статі: привабливий (*honey, hunk, smoothie*), прекрасний (*tub of strawberry cheesecake, diamond, gift from God*), шикарний (*sable coat*), товстий (*tub of lard*). Виокремлюються також ознаки характеру, соціальної значущості та розумових здібностей: призначений для розваг (*boy-toy, sex toy*), запальний (*ball of fervour*), поважний (*big cheese*), дурний (*dope*).

Когнітивна проекція «чоловік – це абстракція» (11 ГМН) актуалізує такі ознаки: той, що створює неприємності (*problem, trouble*); той, що підходить (*good choice, find, catch*); жалюгідний (*wreck*); успішний (*big time*); улюблений (*hobby*); той, що заспокоює (*comfort*); несексуальний (*lousy lay*), завойований (*conquest*).

Моделювання в межах метафоричного перенесення «чоловік – це тварина» (7 ГМН) характеризує референта-чоловіка таким чином: ненормальний (*mutant*); сильний (*gorilla*); агресивний (*animal*); той, хто обманює (*shark*); улюблений (*pet*); нікчемний (*worm*); наївний (*country mouse*). Метафорична модель «чоловік – це міфічна істота» (7 ГМН) дозволяє виділити ознаки: має видатні можливості (*alchemist, magician*), урівноважений (*Don Corleone*), сексуально привабливий (*sex god*), розумний (*Prometheus*), сильний (*Hercules*), діє автоматично (*dalek*). Модель «чоловік – це комаха» (1 ГМН) актуалізує ознаку соціальної значущості чоловічого референта: поважний (*knees of a bee*).

Аналіз гендерно маркованих метафоричних номінацій корпусу текстів англomовного постфеміністичного роману показав різноманітне втілення авторами образів, які характеризують чоловіка або жінку. При метафоричному моделюванні жіночого образу найбільше значення мають естетичні ознаки та привабливий зовнішній вигляд: “*She herself was an object d’art, chin jutted upward and muscles perfectly taut, a neoclassical relief in beaded Chanel silk*” [8, с. 320].

Якщо молодість, миловидність, краса з аксіологічної точки зору є позитивними жіночими рисами, то відсутність таких набуває негативної характеристики: “*She’d been telling everyone for months it was going to be a natural childbirth and, ten minutes in, she cracked and started yelling, ‘Give me the drugs, you fat cow’*” [9, с. 70]. Слід зазначити, що в англomовній постфеміністичній прозі материнство пов’язане із втратою привабливості, тому має негативні прагматичні характеристики: “*No more nights out with the girls, shopping, flirting, sex, bottles of wine and fags. Instead I am going to turn into a hideous grow-bag-cum-milk-dispensing-machine which no one will fancy and which will not fit into any of my trousers, particularly my brand new acidgreen Agnes B Jeans*” [9, с. 119].

Сексуальна привабливість теж є важливою. На відміну від традиційних патріархальних поглядів, сексуальна свобода зовсім не має негативних конотацій, навпаки, сексуально розкріпачену жінку оцінюють позитивно: “*First you completely ignore me like some Hitler Youth ice-maiden, then you turn into an irresistible sex kitten, looking at me over the computer with not so much ‘come-to-bed’ as just ‘come’ eyes ...*” [9, с. 76]. Відсутність сексуальної свободи сприймається вельми негативно. Це можна простежити в появі образної номінації *Mrs. Iron Knickers*, що втілює ознаку вимушеної цюгливості: “*It was good ringing up Sharon to boast about being Mrs. Iron Knickers but when I rang Tom he saw straight through it and said, ‘Oh, my poor darling,’ which made me go silent trying not to burst into self-pitying tears*” [9, с. 37].

Цікавим видається той факт, що чоловічий образ створюється метафоричними номінаціями, які семантично також належать до сфери інтимних стосунків. Сексуальна привабливість чоловіків має велике значення: “*Realize it is shallow and wrong to feel that flat is too small to entertain nineteen, and that cannot be arsed to spend birthday cooking and would rather dress up and be taken to posh restaurant by sex-god with enormous gold credit card*” [9, с. 82].

Такого роду номінативні одиниці на позначення чоловічих референтів негативно забарвлені, оскільки вживаються переважно як маркери підлеглості, чоловік розглядається як об’єкт досягнення певної жіночої мети: “*Sharon maintains men – present company (i.e. Tom) excepted, obviously – are so catastrophically unevolved that soon they will just be kept by women as pets for sex, therefore presumably these will not count as shared households as the men will be kept outside in kennels*” [9, с. 77].

Зовнішня краса також є провідною характеристикою референта-чоловіка: “*Sure enough, I eventually found her in the perfume department wandering round with the tall smoothie, spraying her wrists with everything in sight, holding them up to his face and laughing coquettishly*” [10, с. 54]. Відсутність привабливості сприймається негативно: “*By now, Peter was practically screaming. ‘Why don’t those women marry a fat guy? Why don’t they marry a big, fat tub of lard?’*” [11, с. 29].

У зоні активного когнітивного моделювання знаходяться й індивідуально-психологічні ознаки, які репрезентують поведінку референта жіночої статі. Метафорично переосмислені вторинні номінації соціальної значущості жіночих референтів у поєднанні з певними властивостями характеру переносять жінок із приватної сфери до професійної: “*I also discovered that Allison, the beauty editor, did, in fact, deserve her title by literally being the beauty industry*” [8, с. 350]. Хоча й з негативною оцінкою, метафорично марковані поведінкові фемінінні характеристики створюють образ войовничої рушійної сили, яка напролом досягає своєї мети: “*Olga was in her late forties, single, wore pearls and elegantly draped scarves and because she negotiated good terms for her authors she was known as a ballbreaker*” [10, с. 91].

В англomовному романі постфеміністичного періоду образне значення метафоричних номінацій на позначення жінок ґрунтується також на актуалізації ознаки безжалісності, що містить негативну оцінку: “*Was I happy working for his wife? Hmm, let’s see here. Are little baby mammals squealing with glee when a predator swallows them whole? Why of course, you putz, I’m deliriously happy working for your wife*” [8, с. 97].

Оцінка успішності також корелює з образом типового чоловіка: “*Your husband’s really big time now, isn’t he?’ Sam said. ‘Oh, yes,’ she said. ‘Last night we had dinner with - ,’ she said, naming a well-known Hollywood director*” [11, с. 215], але вже не є дихотомією у рівняннях «успішність = чоловіче» / «неуспішність = жіноче»: “*Samantha Jones called a couple of times. She started telling Carrie about all these interesting, famous men ... Then Sam started talking about all these movie projects and all these big cheeses she knew whom she was going to do business with*” [11, с. 220].

Хоча чоловік і розглядається як вигідний партнер, який підходить сучасній жінці (“*Sam was a good choice because, number one, he was the only man I could get to go with me; number two, he’d already had experience with this kind of thing: A million years ago he had gone to Plato’s Retreat*” [11, с. 12]), виявляються не

типово маскуліні ознаки. Метафоричні номінації відбивають у своєму образному змісті підлеглість, незначущість чоловіків: *"But even she was having trouble. Her most recent conquest was a poet who was terrific in bed, but who, she said, 'kept wanting me to go to dinner with him and go through all the chat bit'"* [11, с. 42].

Маскуліні інтелектуальні здібності відійшли на другий план. Референт-чоловік здебільшого сприймається як нерозумний, інтелектуально бідний, що знаходить відбиття в інвективних образних номінаціях: *"He held her hand, and she said, 'Oh Stanford. You're such a dope,' and laughed and removed her hand to lift her wineglass"* [11, с. 207].

Висновки. Аналіз образних гендерно маркованих номінацій корпусу текстів англійського роману постфеміністичного періоду виявив специфічні описи референтів чоловічої та жіночої статі. І жіночі, і чоловічі образи транслюють переважно традиційні погляди на привабливу зовнішність, тоді як індивідуально-психологічні характеристики змінюються. Відбувається процес актуалізації нетипових фемінінних ознак – сексуального розкріпачення, професійної скерованості, безжалісності – та маскуліних рис – підлеглості, наївності, дурості.

Література:

1. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века: Сборник статей / под ред. Ю.С. Степанова. – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 1995. – С.144–238.
2. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові. Мир свідомості в мові / О.О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
3. Телия В.Н. Типы языковых значений : связанное значение слова в языке / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 269 с.
4. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем : [пер. с англ. А.Н. Баранова] / Дж. Лакофф / под. ред. А.Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
5. Кирилина А.В. Гендерная метафора : // Словарь гендерных терминов / под. ред. А.А. Денисовой. – М. : Информация XXI век, 2002. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.owl.ru/gender/024.htm>.
6. Гриценко Е.С. Метафора и гендер в процессах категоризации и концептуализации / Е.С. Гриценко // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2011. – № 2 (027). – С. 13–17.
7. Резанова З.И. Гендерная метафора : типология, лексикографическая интерпретация, контекстная репрезентация / З.И. Резанова // Вестник Томского государственного ун-та. – 2011. – № 2(14). – С. 47–57.
8. Weisberger L. The Devil wears Prada / L. Weisberger. – New York : Anchor Books, 2006. – 432 p.
9. Fielding H. Bridget Jones's Diary / H. Fielding. – London : Picador, 2001. – 307 p.
10. Keyes M. The Other Side of the Story / M. Keyes. – London : Penquin Books, 2004. – 404 p.
11. Bushnell C. Sex and the City / C. Bushnell. – New York : Warner Books, 1998. – 228 p.

Адаменко О. В. Когнитивное моделирование гендерных стереотипов в англоязычной постфеминистической прозе chicklit

Аннотация. Статья посвящена анализу гендерно маркированных образных номинаций путем когнитивного моделирования. В ходе исследования интерпретируются стереотипные гендерные характеристики за счет выявления концептуальных признаков.

Ключевые слова: гендерный стереотип, метафорическое моделирование, гендерная метафора, постфеминистическая проза, chicklit.

Adamenko O. Cognitive modelling of gender stereotypes in English post-feminist fiction chicklit

Summary. The article is devoted to the analysis of gender marked metaphors by means of cognitive modelling. During the research gender stereotype descriptions are interpreted due to the revealing of conceptual features.

Key words: gender stereotype, metaphoric modelling, gender metaphor, post-feminist fiction, chicklit.